

11. NOMS, LLINATGES I ORÍGENS

Gent del segle XIII

Algunes famílies que participaren en la creació del poble tenen un interès especial per nosaltres, perquè podem seguir els seus noms a través dels descendents que romangueren a Binissalem, a vegades durant tota la seva història com a vila, com són les famílies Gilabert o Bastart/Bestard. Són poquíssims els casos en què podem 'vestir' els noms dels segles XIII o XIV amb detalls de les vides i entorns, però tan sols així poden assumir forma humana i deixar de ser només paraules escrites en un paper. Primer de tot, però és imprescindible conèixer-ne els noms, i d'individus són pocs.

L'ortografia no estava normalitzada a l'època medieval, la qual cosa constitueix una font de freqüents confusions. A més, hi havia

moltes persones sense llinatge formal tal com l'entendem actualment. La gent emprava un nom en relació amb associacions personals o, més sovint, d'un poble, lloc, o baronia, si es tractava d'un noble. Diu l'historiador Antoni Pons Pastor (1964, p.86) *"Antes de la mitad del siglo XIII no existían los apellidos, reemplazados por nombres en relación con el hombre en los diferentes aspectos: físico, moral, social, religioso, del albergue y lugar de residencia, etc"*.

Noms i llinatges a Binissalem

Així, entre els nous binissalemers trobam cognoms derivats de pobles, com ara de

Mapa de la Catalunya actual [Fig. 58]

Àrees d'immigració a Binissalem el segle XIII
Llocs rellevants al catarisme

Roquet o de Tarrades, i altres descriptius, com la família de n'Alegre o Jaume Gellida, Estalella, Ferrer, Coll, Clergue, Font, Riera, Torrent, Figuera, sa Libra, Reixac, Tordera, Gibós i més.

Els mateixos noms, especialment Arnau, Berenguer, Bernat, Guillem i Ramon, es repeteixen durant tot al segle XIII. El pare Gabriel Llompart, investigador notable per la seva curiositat, ha fet una relació dels noms més populars entre els cavallers i clergues d'un segle més tard, entre el 1362 i el 1395 (G. Llompart Moragues, 1977, Tom II, p. 153): Guillem fou el més popular seguit per Pere (nom del rei fins al 1387) després Bernat i Jaume (nom de reis anteriors), Joan (el rei des del 1387), després Francesc, Antoni i Bartomeu. Encara empraven Berenguer i Ramon del segle anterior, però Arnau havia desaparegut, en aquests dos estaments almenys. Els noms femenins són més difícils de classificar, atès que poques vegades són anotats. Coneixem noms de dones de la classe alta del segle XIII, que destaquen pels seus orígens germànics, com per exemple, Elisenda, Ermessenda i Garsendis,

llatinitzat com Constança, o el nom de la mateixa reina Violant, llatinitzat com Ioland. També hi havia un nombre igual o superior de noms adaptats de masculins, com Berenguera, Guillerma, Ferrera, Simona, Jacmeta o Bartomeva, a més dels noms encara familiars per a nosaltres, sobretot de 'santes', com Maria, Margarida, Catarina o Teresa.

Orígens

És cert que la majoria dels colonitzadors arribaren de Catalunya. Entre els primers habitants que destaquen amb noms d'un lloc concret, la majoria fan referència a la comarca de Girona o de Vic, com és lògic, atès que els porcioners a Binissalem foren els homes de Vic, Pere de Centelles, i Guillem de Montgrí. Així hi havia els de Segarra, de Roqueta, de Tarrades, de Palou, d'Entesa, d'Olost, de Massanes o d'Alta-Riba entre d'altres (Vegeu Fig. 58).

[Fig. 59]

Bastard d'Àreu

L'origen del cognom Bastart/Bastard/Bestard, d'una família que ha destacat durant tota la història de Binissalem, és encara misteriós. Joaquin M. Bover, en el seu *Nobiliario Mallorquí*, diu dels Bastard, "Las ejecutorias de nobleza de esta familia quieren que descienda de un hijo natural de D. Jaime I y de D^a. Berenguela, que tomó el nombre de Bastard, esto es, Bastardo" (p. 48).

Aquesta hipòtesi no convenç: els fills bastards del rei En Jaume tenien noms propis i "fueron dotados con baronías y con cargos palaciegos y eclesiásticos [...]" segons el seu biògraf, Antoni Furió. (2007, p. 45).

La primera menció del Bastard és "1246, 30 març. Ramon bisbe de Mallorca i canonges estableixen a Bastard d'Àreu el desè de 3 jovades de l'alqueria Benissalem, terme de Canarossa, cavalleries dels homes de Vic; una jovada és de Ramon Boscans, altra de Bernat Pau. A cens de mig morabetí per Sant Miquel i 2 sous d'entrada" (RRV1).

Això significa que Bastard rebé del primer bisbe, Ramon de Torrella, les rendes i el domini útil sobre unes 48 quarterades de terreny, domini que el bisbe havia rebut dels homes de Vic. No sembla que Bastard conreàs les seves tres jovades ell mateix, ja que foren establides a altres persones. No sabem si eren contigües o separades, ja que també hi havia una "Alqueria Boscans" prop de Sa Torre, tot i que el llinatge es troba també a Sencelles.

Anar pel món amb el nom Bastard indica una actitud peculiar, ja que se suposa que l'home havia estat batejat amb un nom convencional a la seva infància. (Bastard era un cognom a Provença, però sembla que el nostre personatge l'emprava com a títol únic). L'afegit 'd'Àreu' devia ser una indicació del seu lloc d'origen. Reforça aquesta hipòtesi el fet que Àreu fou un poblet o port amb una força als alts Pirineus, que va pertànyer al vescomtat de Castellbò (Vegeu Fig. 58). Encara avui, resten al Força d'Àreu un grapat de cases, una església restaurada i les runes de la força.*

la dispersió dels cavallers càtars (Vegeu Fig. 58). A Mallorca, a la porció pertanyent a Bearn, hi vivien altres persones de la mainada del vescomte Arnau. És possible que Bastard volgués començar una nova vida, deixant darrera la seva identitat?

Per què el bisbe, Ramon de Torrella, va establir Bastard? No sabem quasi res amb

(*) Es recomana fer un ullada al website: "romanicoruta.com/catalunya/lleida/leridaruta06/forcareucont1.htm", o Lleida ruta 6 al romaniceruta.com. A més l'aspecte d'aquesta reduïda església ha de ser similar a la primitiva santa Maria de Rubines.

(*) L'Occità era la llengua de la gent que ocupava una ampla banda de territori des de l'Atlàntic fins a Itàlia durant l'edat mitjana. Aquest vast territori mai fou unificat políticament i les fidelitats van fluctuar quasi sense parar. Llenguadoc, tant com Provença, Bearn, Carladès o Foix, formava part d'Occitània, i ciutats com Montpeller, i Tolosa foren incloses. Molts personatges que esmentam empraven aquesta llengua, i l'àrea era un focus important del catarisme. Part del patrimoni territorial del rei En Jaume era occitanoparlant. (Vegeu Fig. 61)

Mapa d'Occitània amb text en occità. [Fig. 61]

seguretat del primer bisbe de Mallorca abans del seu nomenament. Si el bisbe Ramon no fou dels Torrella de Torroella del Mar, com argumenta Jaime Villanueva Estenga (1851, p. 125,126), probablement els seus orígens eren “no de esta parte del Ampurdan, sino del condado de Urgel y otros puntos interiores de aquella provincia”. (1851, p. 126) just l'àrea on hem fixat l'origen del Bastard.

Troblem un escrit del Catedràtic Llabrés, que data dels últims anys de la seva vida, que precisa “En lo que es ahora Plaza de la Constitución y antes de la Cuartera, hubo en tiempos de la dominión sarracena, una mezquita dada en 123? al Bestart de Arou/Arom, de que apellido de una remota y antigua cepa, de la que descendien los numerosos Bestart en d'esta villa” (papers solts al Recull de Notícies...).

A què es podia referir? Es possible que associàs el nom amb Rum/Ar-um, paraules àrab per designar els hereus dels romans? En tot cas, els documents de què disposem avui no ubiquen Bestart d'Àreu a sa Quartera, encara que podia haver-hi estat tan a prop com hi està la cantonada entre el camí d'Alaró i el carrer de sa Creu.

Una cosa és clara: l'any 1359, quan es confeccionà la relació *Els Homes d'armes de Mallorca* (Joan Rosselló Lliteras, 1984) no hi havia

homes entre 16 i 60 anys amb el cognom Bastard/Bestard a cap altra població forana excepte a Binissalem.

Occitans* a Binissalem?

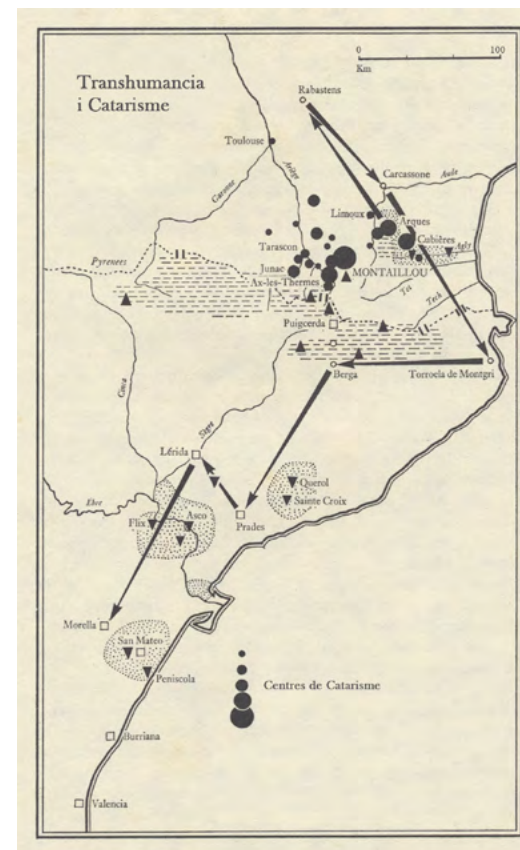
Entre 1200 i 1250 hi hagué campanyes esporàdiques i de gran crueltat contra els càtars al Llenguadoc**, una àrea de màxima influència d'aquesta secta (Vegeu Fig. 62). Cap magnat o gran senyor de Mallorca va ser identificat personalment amb els càtars, però sembla que algunes dones, mullers o germanes, sí que foren nomenades com a perfectes: santes o venerades pel catarisme. La filla i hereva del vescomte Arnau de Castellbò, una altra Ermessenda, fou una d'aquestes.

Molts fugitius de la persecució religiosa a Occitània s'establiren a Catalunya i, sens dubte, alguns arribaren a Mallorca. Hi havia colònies de refugiats a la zona costanera de Catalunya, que es corresponia amb les rutes de transhumància tradicional entre ambdós costats dels Pirineus (Vegeu Fig. 63). En el seu

Llenguadoc i altres províncies de França abans del 1790. 26 Bearn, 24 Foix, 29 Rosselló, 5 Llenguadoc i 16 Provença. [Fig. 62]

llibre sobre la eliminació del catarisme a França al segle XIV, *Montaillou, the promised land of error*, 1978, l'escriptor francès, Le Roy Ladurie relata la història de les famílies que encara practicaven el catarisme a la dècada de 1320 a 1330 al petit poble de Montaillou,

Ruta de la transhumància de Llenguadoc a Catalunya, seguit també pels càtars fugint l'opressió a casa seva. [Fig. 63]

al comtat de Foix (Vegeu Fig. 63). Aquestes inclouen els cognoms següents: Benet/Bonet (1272), Clergue (1253), Guilhabert/Gilbert/Guilabert (1242), i Marty/Martí (1362). Les dates indiquen la primera menció que tenim d'aquests llinatges a Binissalem. Els Martí eren ja a Inca al segle XIII.

Alvaro Santamaría, en un estudi titulat “Comunidades Occitanas en la conquista y repoblación de Mallorca” (1986. p.16). destaca l'existència i la “constancia de occitanos asentados en áreas señoriales, concretamente narboneses y marseleses en los distritos de Alaró, Sóller, Santanyí y Porreres”.***

A més, els homes de Marsella i de Narbona tenien les seves porcions a Inca i fàcilment podien haver arribat alguns colonitzadors a Binissalem.

Els Baussà

D'aquesta família hi ha variacions de nom i diferents possibilitats d'origen. Suposam que la seva nissaga començà a l'actual sud de França, i bé pot tractar-se de la mateixa família Bauçà que foren propietaris de la cavalleria de “Na Bauçana”. Hi havia una perfecte, de nom Reixenda de Baussan, que procedia d'un assentament del Tarn, districte al nord del país càtar on està ubicat Albi (Vegeu Fig. 59), vila que donà el seu nom als càtars: albigesos. Al seu *Nobiliario* Bover digué dels Bauçà: “Todos los nobiliarios hacen descender a esta familia de Fulqueto Burzan que se halló en la conquista..” (1850 p. 49).

Gabriel Alomar, al seu llibre sobre els occitans a Mallorca (1978, p. 93), cita Bover i proposa que la família havia passat per Itàlia, aleshores un refugi important per a les persones expulsades dels pobles nats. Parla del cavaller “Folquet Balsani”, que era porcioner del rei. Pocs anys més tard un Balsà arribava a Binissalem.

Trobadors

Dels famosos poetes cantants, els trobadors, n'hi havia diversos associats amb l'heretgia.

Peire Raimon de Tolosa, trobador. [Fig. 64]

(**) Llenguadoc/Llanguedoc és una zona al sud de l'actual país de França, poc delimitada avui dia. És part d'Occitània, tampoc és una àrea geogràfica exacta, on es parlava occità a l'edat mitjana. L'ús de la designació és tan comú que fa falta una definició encara que l'extensió i les fites de Llenguadoc depenen de la persona que l'empra. A l'*Ancien Régime* francès arribà a ser una província, igual com Bearn, Foix, Rosselló i Provença, tots els quals, a l'època medieval, foren comtats amb fidelitats feudals que vacil·laven entre un costat i l'altre dels Pirineus. (Vegeu Fig. 59, 62 i el mapa p. 18)

(***) Tot i que es tracta tan sols d'un indici, Santamaría investiga la procedència d'uns 136 “re pobladors” documentats a la zona urbana de la porció del comte de Rosselló, Nunyo Sanç, i calcula que els pobladors del sud de França formaven el segon grup en importància amb el 24,26% després del 39,71% de catalans i seguits pel 16,29% d'italians. No obstant això, l'autor advertí que “la classificació, aunque significativa, no es extrapolable [...] ni al proceso repoblatorio de las áreas rurales de Mallorca”. (1986. p. 13).

Hi havia trobadors Sa Guàrdia (arribà un Guillem Guàrdia a Binissalem l'any 1236) i Vilar, un altre nom d'aquí. Els trobadors, "no eren "càtars" [...] És que problemes religiosos no els interessaven gaire [...] no obstant, molts d'aquests poetes es varen arrengrerar, després de la croada [contra l'heretgia] i a partir de 1230, en l'oposició anticatòlica i antifrancesa" (René Nelli, 1997, p.260)

Alguns historiadors afirmen que Ramon Llull fou un trobador quan era jove.

El papa Innocenci III excomunicant els albigesos i la massacre dels càtars a la croada liderada per Simó de Montfort. Començà l'any 1209, però la imatge és del segle XIV. [Fig. 65]

Càtars desfets

Quants immigrants d'Itàlia a Mallorca foren càtars que esperaven un ambient més familiar al nou regne? Quants cavallers, desterrats de les seves terres tradicionals, es prengueren amb entusiasme la crida a la conquesta del rei En Jaume? Recordem que el rei estenia la convidada a participar a la lluita i repartiment de botí i béns, literalment, a tot el món.

Al costat de Binissalem, a Consell, aleshores part de la parròquia d'Alaró, els noms Bànyols i Masnou encara es recorden. Eren porcions de persones amb orígens al **comtat del Rosselló**: els Puigdorfila i Fenollet (Vegeu Fig. 60 i 63). Almenys a la

família **Fenollet** hi havia càtars, inclòs un cavaller jutjat per la inquisició i protegit pels Templers.

Un oncle del poderós cortesà i administratiu, Berenguer de Tornamira de **Montpeller**, (que comprà la cavalleria de Biniarri a Alaró i també tenia terres a Binissalem) fou acusat "d'heretge de beguïnisme" (fou probablement un seguidor del tercer orde de franciscans, un grup laic que predicava l'asceticisme extrem). Membres de la família reial de la generació dels fills de Jaume II foren vinculats també amb moviments, bé reformistes de la església universal, bé heterodoxos, segons el punt de vista.

Fos quina fos la provenença d'un colonitzador, no en podem assegurar res de les seves creences, ja que a la mateixa família hi solia haver tants catòlics com herètics. Gent de la zona càtar també va fugir sense motiu ideològic, per escapar dels forts danys econòmics causats per la croada contra l'heretgia.

Altres pobladors del Llenguadoc

Entre els primers colonitzadors emfiteutes de Binissalem que coneixem, hi figuren noms que poden ser igualment de Catalunya o de l'actual sud de França. *Guàrdia* (1236) i *de Roquet* (1242) podien ser noms de Montpeller. *Palau* (1245) és un topònim de Llenguadoc. Els noms *Pau/Pao*, (1246) *Eimeric*, *Avinyó/Avinent*, *Cerdà*, *Figuera*, *Mascaró* i *Vilar*, també tenien la seva provenença a la mateixa àrea. (Vegeu Gabriel Alomar, 1978 per més noms.)

Bernat Avinent.

És clar que la majoria dels colonitzadors no amagava cap misteri, almenys pel que se sap. Essent aquest un país nou, hi havia oportunitats per començar una nova vida i deixar enrere el passat. El que sembla més misteriós del poblador Bernat d'Avinent és com, de tots els colonitzadors, ha aconseguit tenir un carrer amb el seu nom a Binissalem,

Albertet de Sisteron, trobador. Sisteron es troba al nord de Provença, uns 80 Km d'Avinhon (Vegeu Fig. 61). [Fig. 66]

set segles després de la seva mort. Ha de ser perquè el 8 de desembre de 1270 "fundà un benefici a l'església de Rubines a l'altar de Sant Esteve" (RRV1) i el fet fou immortalitzat a les *Misceláneas XIII*, p. 235, de Joaquín M. Bover, segons Rosselló Vaquer. Aquest benefici era valuós i guanyà valor amb els anys.

Al Capbreu de Manresa (1395) el benefici consisteix en "un alberg amb 2 cases, una quarterada de vinya i altres trosses de terra" (RRV2, p. 33). Era ocupat aleshores per Lluç Torrella, que tenia el nom d'una família important. Al llarg dels anys, quan preveres de la península i de les corts papals es barallaren per ocupar un benefici a l'església de Binissalem, bé podia haver estat el benefici establert per Bernat Avinent el que excitava l'interès.

Famílies amb el seu origen a Binissalem

Hi ha altres famílies, encara presents avui, que tenien el seu origen mallorquí a Binissalem, els Salom per exemple. Els Salom són binissalemers des del segle XIII, Bernat i Llorenç Salom foren testimonis al jurament del rei usurpador, Alfons, a l'any 1285*. Aquesta fou la primera reunió de pobladors que coneixem i trenta-dos (o tres, amb el notari) noms són donats, la qual cosa devia suposar un bon percentatge dels aleshores caps de família. Quasi la meitat de noms dels congregats al 1285 han estat encara presents al segle XX i XXI: *Torrent*, *Salom*, *Pujol*, *Campins*, *Coll*, *Ramon*, *Figuera*, *Ferrer*, *Font*, *Gilabert*, *Moià*, *Palau* i *Esteve*.

FONTS CITADES

- _Antoni Pons Pastor, *Historia de Mallorca*, vol. I, 1964
- _Gabriel Llompart, *La Pintura Medieval Mallorquina*, tom II, 1977
- _Joaquín M^o Bover, *Nobiliario Mallorquín*, 1850
- _Antoni Furio, *El Rey conquistador Jaime I*, [...], Valencia, Bromera, 2007
- _RRV 1
- _Jaime Villanueva Estenga, *Viaje Literario a las Iglesias de España*, Madrid, 1851
- _Gabriel Llabrés Quintana, *Recull de Notícies*
- _Juan Rosselló Lliteras, *Els homes d'armes de Mallorca (1359)*, 1984
- _Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, The Promised land of Error*, New York, Braziller, 1978
- _Alvaro Santamaría, "Comunidades Occitanas en la Conquista y repoblación de Mallorca", *Jornades d'estudis locals IV, El Regne de Mallorca i el sud Francès*. I.E.B., 1986
- _Gabriel Alomar, *Cátaros y Occitanas en el reino de Mallorca*, 1978
- _Nelli, René, "Trobadors", *Diccionari del Catarisme i les heretgies meridionals*, (Alexandria), 1997
- _RRV 2

(*)
Podeu trobar la relació completa dels participants a l'acta a l'apartat, "Noms dels convocats: 1285, 1343, 1359, p. 90".

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.